

До 80-річчя від дня народження

АКАДЕМІК ДМИТРО МИХАЙЛОВИЧ ГРОДЗИНСЬКИЙ

5 серпня 2009 року виповнилося 80 років усесвітньо відомому вченому – раднику Президії Національної академії наук України, Лауреату Державних премій України в галузі науки і техніки, Лауреату премії імені М.Г. Холодного, заслуженому діячу науки і техніки України, кавалеру орденів Ярослава Мудрого IV та V ступенів, ордена Знак пошани академіку Національної академії наук України Дмитру Михайловичу Гродзинському.

Дмитро Михайлович є унікальною постаттю з надзвичайно широким колом інтересів. Він набув визнання як фізіолог рослин, радіобіолог, біофізик, еколог, еволюціоніст... Це – вчений-енциклопедист, які практично не зустрічаються в наш прагматичний час, коли більшість фахівців спеціалізується в певних вузьких галузях знання.

Ця широта світогляду формувалася з перших кроків становлення його неординарної особистості. Д.М. Гродзинський народився в м. Біла Церква (Київська область) у родині ботаніків, викладачів Білоцерківського сільськогосподарського інституту. Його батько, Михайло Карпович, у 1919 р. разом із колегами-одномумцями заснував Білоцерківський політехнікум, який згодом переріс у Білоцерківський сільськогосподарський інститут. У 1952 р. Дмитро Гродзинський закінчив агрономічний факультет цього інституту, одночасно навчаючись на механіко-математичному факультеті заочного відділення Московського державного університету імені М.В. Ломоносова. Далі – аспірантура при Інституті фізіології рослин Академії наук УРСР, де Д.М. Гродзинський підготував і захистив у 1955 р. кандидатську дисертацію “*Действие малых доз излучения на растения*”. У 1965 р. він захистив докторську дисертацію на тему “*Естественная радиоактивность в жизни растений*”, присвячену вивченню фізіологічної ролі природної радіоактивності, значенню радіоактивних властивостей одного з основних елементів живлення рослин – калію, ролі радіоактивності в еволюції організмів.

У 1974 – 1985 рр. Д.М. Гродзинський був директором Інституту фізіології рослин АН УРСР, де під його керівництвом було сформовано нові напрями наукових досліджень.

Д.М. Гродзинський є засновником і завідувачем відділу біофізики і радіобіології Інституту клітинної біології і генетичної інженерії НАН України. Він фундатор відомої в світі наукової школи в галузі радіобіології рослин.

Широкий діапазон досліджень не позначився на їхній глибині: ряд наукових результатів Д.М. Гродзинського та створеної ним наукової школи набули визнання як досягнення світового рівня. У 1955 р. з використанням “методу мічених атомів” були охарактеризовані швидкості оновлення основних метаболітів (амінокислот, цукрів, ліпідів, фосфорних сполук) у рослин та доведено повторне використання рослинами (реутилізація) хімічних елементів фосфору та сірки. Це збагатило наші уявлення про процеси обміну та мінерального живлення рослин. Результати цих досліджень знайшли своє відображення у книзі Дмитра Михайловича “Методика применения радиоактивных изотопов в биологии” та виданій німецькою мовою енциклопедії з фізіології рослин “Handbuch der Pflanzenphysiologie” (Springer-Verlag, Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1958, 1967).

У 1976 р. Д.М. Гродзинським було сформульовано основні положення теорії гетерогенності (компаратментальності) метаболічних фондів рослинної клітини. З використанням радіоактивних ізотопів було доведено, що різні сполуки в рослинній клітині локалізуються не рівномірно, а концентруються у певних її частинах – компартментах. Тепер інформація про клітинні компартменти стала хрестоматійною й увійшла до підручників.

Дмитро Михайлович є творцем теорії надійності біологічних систем, яка створює наукову основу для практичних шляхів підвищення стійкості культурних рослин до несприятливих умов середовища та підвищення врожайності. Проблемі надійності рослинних організмів присвячена серія книг. Д.М. Гродзинський був організатором і керівником Наукової ради АН СРСР з проблем надійності.

Під керівництвом Дмитра Михайловича вперше всебічно було досліджено природну радіоактивність рослинності та ґрунтів

України, вивчено механізми формування радіобіологічних реакцій рослин та встановлено шляхи відновлення при радіаційному враженні на різних рівнях організації рослинних біосистем. Зокрема, проводилися дослідження механізмів репарації ДНК у рослинних клітинах, а також процесів репопуляції в тканинах рослинних меристем при опроміненні.

Після аварії на Чорнобильській АЕС під керівництвом Д.М. Гродзинського розгорнулися дослідження, спрямовані на пошук шляхів упередження негативних екологічних та радіобіологічних наслідків цієї катастрофи. Упродовж 1986–2000 рр. на основі результатів досліджень радіобіологічних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС було розроблено концепцію впливу хронічного опромінення на організми. Значну увагу приділялося вивченню кумулятивних ефектів опромінення, індукції генетичної нестабільності, ролі гаплонтного та диплонтного клітинних доборів у зменшенні генетичного вантажу в популяціях, які зазнали опромінення.

Водночас Дмитра Михайловича можна вважати просвітителем, який практично все життя поєднує наукову роботу з викладацькою діяльністю, пропагандою наукових знань. На даний час академік Гродзинський продовжує викладати у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де за його ініціативою було створено кафедру радіобіології та запроваджено відповідну спеціалізацію. Він двічі одержував звання Соросівського професора.

Наукова школа академіка Д.М. Гродзинського – це близько 70 кандидатів та 12 докторів наук. Він є автором понад 750 наукових праць, у тому числі 27 монографій, підручника “Радіобіологія”, співавтором підручників “Біофізика” та “Біоніка”, енциклопедій “Чорнобильська катастро-

фа”, “Екологічна енциклопедія”, “Енциклопедія сучасної України”, тощо.

Широкого визнання набула й громадянська позиція академіка Д.М. Гродзинського: він був одним з перших, хто виступив проти необґрунтованого засекречування наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, впливу підвищеного радіаційного фону на організми. З 1991 р. Д.М. Гродзинський очолює Національну комісію з радіаційного захисту населення України при Верховній Раді України.

З 1999 по 2009 рр. Д.М. Гродзинський – академік-секретар Відділення загаль-

ної біології НАН України, з квітня 2009 р. – радник Президії НАН України. Він є організатором і керівником Радіобіологічного товариства України, Української асоціації біологів рослин, членом редколегій низки провідних наукових журналів.

Щиро вітаємо Дмитра Михайловича Гродзинського зі славним ювілеєм і бажаємо міцного здоров'я, щасливого творчого довголіття, нових наукових звершень, багато нових вдячних учнів. З роси і води Вам, шановний Дмитре Михайловичу!

*В.А. Кунах
Ю.В. Шиліна*